

Мая Димчева

БИБЛЕЙСКИТЕ ПОСЛАНИЯ ВЪВ ВИТРАЖИТЕ НА МАРК ШАГАЛ

Maya Dimcheva

BIBLE MESSAGES IN THE VITRAGES OF MARC CHAGALL

Abstract: Marc Chagall is a multifaceted, ever-searching creative person; he is both a poet and a dreamer, an artist who to the rest of his life has enviable work capacity. As his contemporaries define him. Today, he is perceived as one of the few artists of the 20th century who harmonize the differences between religious communities and ideologies as well as between ideologies in art. The culture of his homeland, his childhood, the dramatic events surrounding the war and the revolution remain lasting marks in his work. Inspired by “Bible poetry“, Chagall manages to recreate Biblical themes and stories in original ways, both in his paintings and illustrations, and in the stained glass which he created during the last thirty years of his life. Through them he conceives all-human meaningful values, simultaneously revealing a fairy-tale and magical world, a world that is unique and inimitable to Chagall’s art.

Keywords: *stained glass, Bible, theme, storyline, illustration, painting.*

Биографията на Марк Шагал, наситена с многобройни пътувания, срещи с видни художници, активни творчески изяви, неговият еврейски произход, контактите му с две големи европейски култури, всичко това значително допринася за своеобразието на неговото изкуство. Драматичните исторически събития, на които е бил свидетел, семейството, красотата на природата, поезията вдъхновяват големия художник през целия му творчески път. От тях той черпи своите теми и сюжети, обърнат към всичко в съвременния свят, което е различно. Неговите творби сакаш съчетават зрелостта на твореца и детската природа – искрена и непринудена. Едновременно с това Шагал остава верен на себе си, на своя стил, запазвайки спомена за Русия, намерил отзвук в изкуството до края на живота му. Още в по-ранните си творби (създадени в Русия в периода 1887–1910) Шагал се доближава до един „напълно оригинален и принадлежащ на логиката на руската художествена култура стил“ (Бекриев, 1993:74).

Първоначално цветовете, които използва в своите картини са силно приглушени, по-скоро земни и недотам ярки, фигурите все още не са раздвижени, а са подчертано статични, жестовете са премерени. В тези ранни жанрови сцени перспективата е представена от „птичи поглед“, съответните персонажи се наблюдават „отдалеч“ и „отгоре“, сведени до пълен профил или изцяло в анфас. В някои от картините му ще видим също така изобразени хора с глави на животни и животни с човешки глави, често издигащи се над земята, тенденция продължила и в по-късните му творби.

Не по-малко отражение изкуството на Шагал имот и контактите му с видни художници в Париж и в други градове на Франция и по света. Способността му по свой начин да пресъздаде стилистичните особености на модерните по това време течения в изкуството – „кубизъм“ и „сюрреализъм“ – определя до голяма степен неговия личен изобразителен език, неговия светоглед, които виждаме отразени в

картините и във витражите. За да разберем изкуството на Шагал, необходимо е да обърнем внимание на неговата биография.

Марк Шагал (7 юли 1887 г. – 28 март 1985 г.) е от еврейски произход и е роден в гр. Витебск, Беларус. През 1905 г. се записва в престижното за времето художествено училище на Юрий Пен. След две години заминава за Санкт Петербург, който тогава столицата на имперска Русия и център на културния живот в страната. В Санкт Петербург Шагал следва живопис, където се запознава за първи път с новите направления на изкуството в Париж. Първоначално Марк учи в художествената школа „Общество за насърчване на художественото изкуство“, чийто директор тогава е Николай Ръорих, а по-късно – и в частното училище на Е. Званцева при известния художник и сценограф Леон Бакст, от когото Шагал получава първите уроци в търсенето на нови средства за визуално изразяване.

През 1910 г. заминава за Париж и в продължение на четири години се потапя в живота на интелектуалните среди. Запознава се с Модилиани, Сутин, Ла Френе, Дьолоне, Аполинер и тяхното творчество, както и с известния поет Блез Сандор. Живее известно време в „Ла Рюш“ заедно с Модилиани, Сотин, Леже и Жан Лапшиц, които по-късно ще повлияят върху неговото творчество. Още в първите картини на Шагал се чувства влиянието на кубизма, но от това течение той взема само онова, което ще обогати неговото изкуство с по-наситен колорит и което ще постави основата на неговия индивидуален стил.

През 1912 г. Марк Шагал представя свои картини в „Салона на независимите“ в Париж, през 1913 – в Амстердам, а през 1914 прави първата си изложба в Берлин, където има голям успех. Галерията на списание „Дер Щурм“ в Берлин пропандандира голяма част от неговите творби.

От 1914 до 1922 г. се завръща отново в Русия и остава там до края на Първата световна война и Октомврийската революция. През този период почти всичките му картини, оставени в Париж и Берлин са изгубени. След революцията Шагал заема поста – „Комисар по изящните изкуства“ в град Витебск, където развива активна дейност. Това е важен период от биографията на Марк. В град Витебск той основава модерно художествено училище, в което преподават известните руски художници Лисицки и Малевич.

Активните творчески изяви за Марк Шагал започват, когато заедно със съпругата и дъщеря си се завръща във Франция през 1923 г. (с известно прекъсване от 1941–1946, когато пребивава в Ню Йорк, за да се спаси от Втората световна война).

Неутолимата жажда на Шагал да твори, да експериментира го подтиква към нови хоризонти и творчески търсения. В Париж започва работа по илюстрациите към „Мъртви души“ (Гогол), „Басните“ на Лафонтен и Библията: *„Тя, Библията, ми се струваше и все още ми се струва най-големият източник на поезия за всички времена. Оттогава търся това отражение в живота и в изкуството. Библията е като отзвук в природата и се опитвам да пресъздам точно тази тайна“* (Валтер, Мецгер, 2003:11).

Вдъхновен от „поезията на Библията“ Шагал претворява по оригинален начин библейските теми и сюжети в своите илюстрации, в картините, в стенописите, а по-късно – и във витражите. Посланията на Библията са като „отзвук в природата“ според Шагал. Ето защо разнообразни природни елементи често присъстват в творбите му, допълвайки библейските персонажи.

Докато е във Франция, той често пътува извън страната, особено до Лазурния бряг, известен с прекрасните си пейзажи. Пътува и извън Франция, посещава Италия, Нидерландия, Палестина. През 1932 г. заминава за Холандия, където вижда офортите на Рембранд; след две години пристига в Испания и там е силно впечатлен от творбите на Ел Греко. По-късно пътува до Виена, Варшава, Флоренция, излага свои творби в Брюксел.

Началото на Втората световна война заварва Марк Шагал в свободния от окупация гр. Прованс. Творческият му път продължава в Марсилия (1941 г.), а оттам, поради разрастващия се антисемитизъм, заминава за Ню Йорк заедно със семейството си, по покана на Музея за съвременно изкуство. В рамките на пет-шест години организира няколко изложби в Ню Йорк, след това в Чикаго, Амстердам и Лондон.

През 1948 г. Шагал се завръща във Франция, за да живее на Лазурния бряг, където вече са се установили Матис, Пикасо и други по-известни художници. Непрестанно търсещият творчески дух на Марк не го задържа дълго във Франция. Открива изложби Цюрих, Берн, Хановер, Базел, Торино

(1950–1953), в Париж, Мюнхен и Хамбург (1959). Едновременно с това той експериментира с различни техники, работи в различни области на изкуството: керамика, скулптура, стенопис, стъклопис и др. В Израел издателството „Териад“ публикува Библията с негови илюстрации (1957), през 1958 г. проектира декорациите за постановката на балета „Дафнис и Хлоя“ от Равел в Парижката опера.

Активната дейност и безспорният талант на Марк Шагал не остава незабелязани. През 1959 г. е избран за почетен член на Американската академия за изкуство и литература, както и за почетен доктор на Университета в Глазгоу. През 1960 г. получава наградата „Еразъм“ в Копенхаген. След три години посещава Вашингтон. Откриват се негови изложби в Токио и Киото.

По покана на френския министър на културата Андре Марло, художникът изрисува тавана на Националната опера в Париж, автор е и на стенописа във фойето на Операта във Франкфурт и на витражите в северния неф на катедралата „Сен Етиен“ в Мец.

През 1973 г. Шагал посещава Москва и Ленинград, подарява свои картини на Третяковската галерия и на Музея на изобразително изкуство „А. С. Пушкин“. Негови картини са представени и в Лувъра, Париж, през 1977 г., когато художникът е награден с най-голямото френско отличие – „Орден на Почетния легион“.

Последните 30 години от живота на Шагал са наситени с не по-малко творчески успехи и изъвия. След 1950 г. той усвоява нова за него област – изкуството на витража. Създава многобройни стъклописи на различни места по света: първият голям проект е за църквата в Аси, Франция (1956); катедралата в Мец (1958–1960); синагогата на Хадаса в Медицинския център на Еврейския университет в Йерусалим (1960–1962); сградата на ООН в Ню Йорк (1964); Института за изкуство в Чикаго (1977); Катедралата в Реймс; енорийската църква „Св. Стефан“ в Майнц, Германия (1976–1977) Катедралата „Св. Богородица“ в Цюрих, Швейцария (1978), и др.

До последните дни от живота си М. Шагал твори и създава картини, мозайки, витражи, скулптура, керамика. В периода 1975–1985 г. открива многобройни изложби: Русия и Чикаго (мозайки); пътуващи изложби в пет японски града; изложби в Хановер, Париж и Цюрих (графики); Ню Йорк, Женева, Стокхолм, Рим и Базел (картини – маслена живопис). Шагал борави еднакво добре с четката върху платното и с глината, камъка, керамиката, витража, туша и перото.

През 1985 г. прекъсва жизненият, а заедно с него и творческият път на големия художник. В същата година е открита ретроспективна изложба в Кралската академия за изкуства в Лондон и във Филаделфийския музей на изкуството.

Времето, когато Шагал прекрачва концептуалните граници в изкуството, е свързано със заминаването му за Париж през 1910 г., където се потапя в света на най-изявените художници на времето. Обикаля галериите, запознава се с творчеството на импресионистите, открива и старите майстори в Лувъра.

Влиянието на „кубизма“ дава значителен отпечатък върху творчеството на Шагал, но характерното за него е, че той внася своя мироглед и специфичен начин на изразяване, претворявайки предметите и явленията и въобще цялото битие извън тяхната функционалност. Разделените на отделни части образи и фигуративни елементи се открояват на фона на абстрактна конфигурация, състояща се от почти декоративно нанесени цветове. В изобразителното поле се преплитат човешки фигури и животни, както и природни елементи (или архитектурна среда), до постигането на единство чрез свързването на мотиви, взети от различни области от дадена реалност. Понякога покривите на къщите, хората и животните са преобърнати надолу, с нереални пропорции, „летящи“ в различни посоки. Всичко това създава усещането за движение, за полет нагоре, във висините, както и усещане за вътрешна динамика, което се вижда в цялото изображение. Този похват Шагал умело използва и във витражите, което само по себе си подсказва идеята за движение нагоре, по вертикалата, типично за общото внушение в една катедрала.

В други изображения персонажите „летят“ във въздуха заедно с предметите от бита. Целият този кръговрат у Шагал е вид метафора, която насочва към сливането на човека с космическото пространство. Така всичко, сътворено от Шагал, се превръща в символични знаци. Неговият стремеж е насочен към навлизане в сакралните пространства на човешката душа.

Предизвикателствата на кубизма, под чието влияние попада Шагал за известен период от време, допринасят за внасянето на нещо ново и необичайно в неговите картини – разчленяването на формите

и предметите той противопоставя почти наивно-натуралистични фигури и пози, вметвайки ги в конструираните както върху платното, така и върху витража предимно декоративни изображения.

Според някои автори Шагал вече е родоначалник на сюрреализма, петнадесет години преди да се появи това ново направление в изкуството (Бекериев, 1993 :81). Налагащите се стилистични похвати на Шагаловата палитра, които често отдалечават от реалния образ, провокират да съпреживеем нетрадиционния експресивен образ. Разбираме, че светът на Шагал съчетава едновременно хармония и равновесие, противоположност и деформация.

Във всеки период от творческия си живот Шагал търси новото, различното, необичайното, което да вложи в своите картини. Характерният за него живописен изказ остава непроменен и през късното му творчество. С изключение на някои от литографиите, основно предизвикателство към неговата неизчерпаема енергия са монументалните стенописи, мозайки, гоблени и витражи. В кратки срокове той успява да реализира на практика предложените му многобройни проекти. Художникът използва своя талант, за да създаде неповторими произведения както за синагогата, така и за катедралата. За него е важно да докосне и да пресъздаде религиозното съзвучие на храма, да го приведе в хармония, докато специфичните образи остават на втори план.

През 1973 г. е открит Музеят на Марк Шагал за библейски послания в Ница. Представени са 70 големи платна на библейска тематика, както и акварели, графики и скици на художника. Във всяка творба той представя свое тълкуване на библейските сцени, своя интерпретация, едновременно с това показва творческа свобода, и подчертано личен почерк.

Продължилата дълги години работа над библейските послания разкрива уменията на Шагал да насочва вниманието и уменията си и към други прояви в изкуството. Това е преоткритата от него благодатна духовна почва – изкуството на витража.

Едни от първите, сравнително скромни по изпълнение и обем витражи, са предназначени за баптистерия на забележителната църква „Нотр Дам“ в Аси. От 1960 г. започват сериозните му прояви в тази област. В периода 1960–1962 творецът създава витражи за синагогата на Хадаса в Медицинския център на Еврейския университет в Йерусалим. Той си представя синагогата като „*корона, предоставена на еврейската кралица*“, а прозорците – „*скъпоценни камъни от полупрозрачен камък*“. След завършването им (12 на брой – символизиращи 12-те племена на Израел), те са изложени в Париж, а след това в Музея на модерното изкуство в Ню Йорк. През февруари 1962 г. витражите са монтирани окончателно в Йерусалим. През 1964 г. Шагал създава витраж за ООН в памет на Даг Хамършелд, вторият генерален секретар на ООН. Витражът съдържа символи на мира и любовта, както и музикални символи. Между 1978 и 1985 г. по поръчка на свещеник Клаус Майер художникът изработва 9 витража за катедралата „Св. Стефан“ в Майнц, Германия. В тях сцените с библейски персонажи се открояват на фона на наситено синьо, ефект, който по-късно Шагал ще използва и в други свои витражи.

Друг интересен похват, който Шагал използва, е заместването на библейски личности с техни символи, изразени чрез птици, предмети, прокарвайки по този начин личното си тълкуване на сюжетите (витража за синагогата в Медицинския център на Еврейския университет в Йерусалим). Тези символи ще присъстват и в по-късните стъклописи на Шагал в различни катедрали по света. В тях можем да видим познатото от картините движение нагоре, по вертикала или диагонално композиционно решение на отделните фрагменти. Създава се усещането за един постоянен кръговрат от цветове и форми, в който даже свещите не са в статично положение, а се възприемат като участници в хералдическа картина, изпълнена с птици, растения, плодове и животни.

Характерната звучност и мелодичност, както и богатият колорит, характерен за картините особено от зрелия период в творчеството на Шагал, се пренасят и върху витражите, които сякаш „звучат“, едновременно и в унисон с храмовата музика, великолепно вписвайки се във величествената архитектура на катедралата. Не случайно някои автори определят неговата живопис като поезия.

Във всички витражи, създадени от Шагал, цветовете стойности са премерени и хармонизирани, преобладават цветовете контрасти (както и в картините). По удивителен начин големият творец съчетава „непримиримите противоположности“ на всеки отделен цвят – както В. Кандински отбелязва в своя труд – „За духовното в изкуството“. (С., 1995 г.), например – съчетанието между зелен и червен цвят не винаги се възприема, тоест те „взаимно се отблъскват“, както и между жълт и виолетов и т.н.

Но в повечето картини и витражи на Шагал тези съчетания от „непримирили“ помежду си цветове присъстват, като се допълват и създават усещането за силно контрастиращи тонове, положени декоративно, ярко и чисто върху платното или витража.

Особено впечатление прави неповторимото Шагалоно синьо, което благодарение на проникващата отвън светлина се излъчва в различна степен и сила в различни части на храма заедно с останалите цветове. На фона на небесното пространство в отделните пана художникът въвежда геометрични кръгли форми, сред които много по-отчетливо и ясно е изразен стремителният ритъм на образите. Животните и птиците, присъствали в картините, сега се появяват и във витражите, с други думи почти всички символи и образи, които Марк Шагал използва в картините си, за да изрази дадена идея, внася по-късно и в стъклописта, вече с ново съдържание, пречупено през погледа на библейските послания.

Свойствата на стъклото едновременно да поема и излъчва блестящи цветове напълно въплащава магическите образи, които художникът претворява. Витражът дава възможност да се излъчат интензивни и жизнени тонове. Всички персонажи, преплетени с растителни елементи и разнообразни символи, оживяват, а оттам се създава усещането за постоянно движение в различни посоки. В допълнение стъклата взаимодействат с естествената светлина, която се пречупва през тях и непрекъснато се променя. В резултат на това силата на светлината, идваща отвън, въздейства и върху визуалния ефект на витражите.

Много автори считат стъклописите на Шагал за едни от най-силните му творби от късния му период. Витражите в катедралата „Фраумюнстер“, гр. Цюрих, се определят като връх в изкуството на Шагал.

Катедралата „Фраумюнстер“ е една от най-старите религиозни сгради в гр. Цюрих. Строителството ѝ започва на 21 юли 853 г. и първоначално е проектирана като манастир, когато крал Людвиг Германец поставя дъщеря си Хилдегард за игуменка там. Векове наред катедралата е бенедиктински манастир. От XIII в. действащото абатство е формален владетел на град Цюрих, който постепенно става проспериращ средновековен град с нарастващо влияние. След настъпването на Реформацията през 1524 г., цялото абатство се контролира от гр. Цюрих. Още същата година водачите на Реформацията нареждат всички олтари на храма да бъдат премахнати. Последва трансформация на катедралата, която става протестантска. През 1967 г. пасторът на катедралата решава да се свърже с известния, вече възрастен художник Марк Шагал, за да му възложи изпълнението на стъклописите. Резултатът от неговата поръчка е уникален високохудожествен синтез на изкуствата, излъчващ великолепен цвят и експресивност.

Витражите са проектирани и направени от Шагал в продължение на няколко години. Те представят библейски теми, като във всяко пано преобладава различен цвят. На централния стъклопис, където зеленото е доминиращо, е изобразено Христовото разпятие, заедно със сцени от Иисусовия живот. Впечатление прави сцената „Св. Богородица и Младенеца“, обгърната със зелени листа и клони и с отделни прекланящи се фигури. От двете страни на централния витраж са разположени други два – единият е син (отляво), а другият – жълт (отдясно). „Синият“ витраж е вдъхновен от виденията на Яков, а жълтият, известен като „Прозорецът на Сион“, представя цар Давид и Небесния Йерусалим. Цар Давид е изобразен като млад пастир, а над главата му виждаме Небесният Йерусалим, изкрещ от светлина.

Шагал позиционира още два стъклописа със силно контрастиращи цветни форми. До „синия“ витраж е разположен друг, по-голям, в огненочервени цветове, на който са изобразени пророците и възнесението на пророк Илия, а отлявата страна, до „жълтия“, се намира също така по-голям витраж, изпълнен с доминиращи искрящосини тонове, показващ Мойсей със скрижалите на Завета.

Марк Шагал проектира и розетката в южния трансепт, на която е представено „Сътворението“ символизиращо вечния растеж и кръговрата на живота. На северния трансепт се намира друг витраж, на който се виждат сцени от Рая, създадени от Аугусто Джакомети през 1920 г. Стъклописите, на които са изобразени четиримата евангелисти – Матей, Марк, Лука и Йоан, също са дело на Джакомети. Те са изпълнени в типичния за религиозното изкуство стил и съществено се различават от силно раздвижените, необичайни изображения на Шагал.

Във витражите на Марк Шагал реалните форми са представени като „преливащи се“ едни в други цветови съчетания и ситуации, понякога противоречащи на логиката и равновесието. Той умело

използва обичайните за него фигури заедно с религиозните символи. Мотивите, взети от природата, заедно с наситените син, жълт, червен и зелен цвят, постигат онова мистично настроение, което подтиква към размисъл.

Самото разположение на витражите, последователното редуване – първо на червеният, след това на синия, създава своеобразен ритъм, постигнат не само от различната големина на отделните пана, но и от противопоставянето на основните цветове в тях. Цветовият ритъм се получава и от друг похват. Във витража, в който преобладава червеният цвят, Шагал е вмъкнал сини акценти; в този, в който присъства повече синият цвят – червени и зелени нюанси; в зеления – червени, сини и жълти; както и в жълтия – червени, сини и зелени. По този начин той обединява в единно цяло общото живописно звучене на витражите, които въздействат с определено послание към зрителя.

Противопоставянето между червения нюанс и контрастиращия зелен цвят (на растенията), подсказва за повлияването на Шагал от модерната френска живопис и по-конкретно от картините на Анри Матис. Марк Шагал разчита изключително на максималното въздействие на цветовете във витражите, както и въобще в живописата си. Те са подчинени на основния замисъл, определящ общия тематичен фон, а едновременно и физическия и психологическия носител на образите.

Присъствието на Марк Шагал в съвременното френско изкуство се поддържа с многобройни ежегодни изложби във Франция и в други страни по света. След смъртта на Пикасо и Миро (1973 г.) според редица автори Шагал, заедно със Салвадор Дали остават най-големите стълбове в модерната живопис.

Често определян като посредник между различни светове и до днес Шагал не престава да ни удивлява с богатото разнообразие от творчески постижения в различни области на изкуството. Чрез тях той разкрива един приказен и вълшебен свят – едновременно уникален и неподражаем.

В заключение ще завършим с мисъл на големия художник, която провокира към размисъл, за стойностите в живота, за смисъла да се твори, да се създава изкуство:

„Всички знаем, че един добър човек може да е лош художник. Но никой никога не ще бъде истински художник, ако не е истински човек, следователно добър човек”

Марк Шагал

ЛИТЕРАТУРА

Бекриев, Хр. Шагал. С., 1993. [Bekriev, Hr. Shagal. S., 1993.]

Валтер, И., Метсгер, Р. Марк Шагал. Живописата като поезия. С., 2003. [Valter, I., Metsger, R. Mark Shagal. Zhivopista kato poezia. S., 2003.]

Вентури, Л. Как да гледаме живописата. С., 1979. [Venturi, L. Kak da gledame zhivopista. S., 1979.]

Кандински, В. За духовното в изкуството. С., 1995. [Kandinski, V. Za duhovното v izkustvoto. S.; 1995.]

Cogniat, R. Shagall. Bonfini Press Corporation, Naefels, Switzerland, 1978.

<http://collection-art.com>

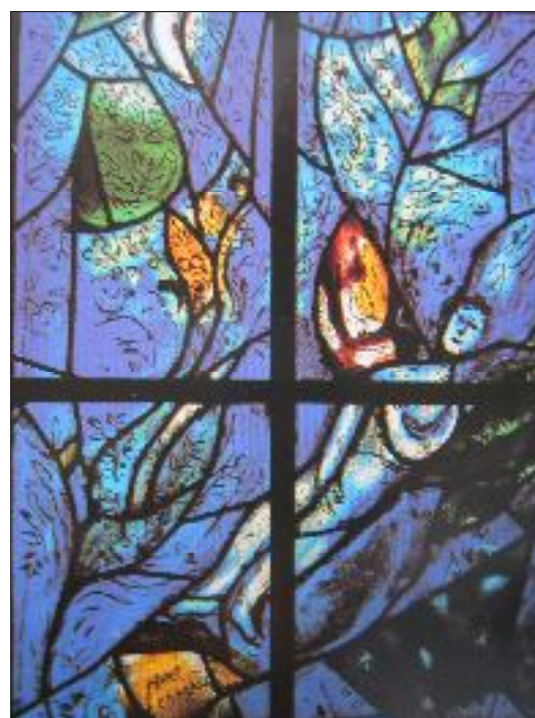
<http://kultura.bg>

1. Детайл от витражите в катедралата в Мец, Франция, 1960 г.

2. Детайл от витражите в катедралата в Мец, Франция, 1960 г.

3. Детайл от витражите в катедралата „Св. Стефан“ в гр. Майнц, Германия 1976 г.

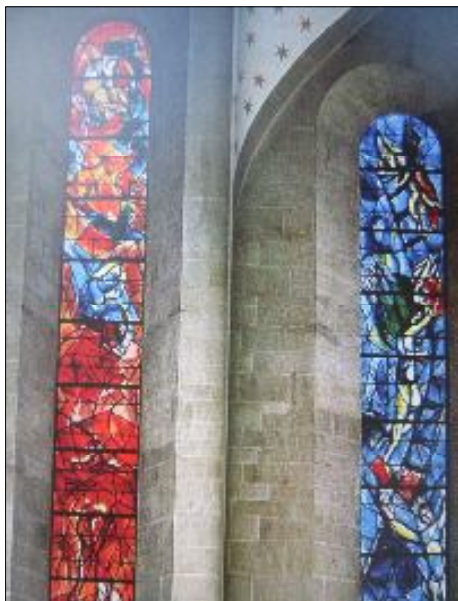

4. Детайл от витражите в катедралата „Св. Стефан“ в гр. Майнц, Германия 1976 г.

5. Витражите в катедралата „Фраумюнстер“ гр. Цюрих, Швейцария, 1978 г.

6. Витражите в катедралата „Фраумюнстер“ гр. Цюрих, Швейцария, 1978 г.

7. Детайл от витражите в катедралата „Фраумюнстер“ гр. Цюрих, Швейцария, 1978 г.

8. Детайл от витражите в катедралата „Фраумюнстер“ гр. Цюрих, Швейцария, 1978 г.